

שינוי הזהות ותפיסת היסוד של חזבאללה

רומן לוי

בכל צומת החלטה שבו ניצב חזבאללה, הכיוון שבחר הארגון היה התלכדות עם המדינה הלבנונית. תהליך זה חייב את חזבאללה להפחית באופן עקבי את השפעת האידאולוגיה האסלאמית־שיעית על קבלת ההחלטות, במקביל לפעילות באופן אינסטרומנטלי, תועלתני ומחושב כאמצעי להשגת מטרות הארגון. כך ביסס חזבאללה באופן הדרגתי את אחיזתו במרכיבי הכוח הפנימיים בלבנון, דרך המערכת הפוליטית ובאמצעות התעצמות צבאית וכלכלית מהירה. מעבר לפעילות בעלת מאפיינים מדינתיים הצריך גילוי אחריות רבה יותר מצד חזבאללה, בשל מגוון שיקולים חדשים שנוספו לתהליך קבלת ההחלטות. כל זאת, לצד הסתגלות מהירה והפגנת גמישות אסטרטגית לצרכים הייחודיים וללחצים שהופנו לארגון מכיוונים שונים. הבנת תהליך התלכדותו של הארגון עם לבנון חשובה להבנת פעילות הארגון בזירות השונות, ועשויה לשנות את אסטרטגיית הארגון בעתיד.

מילות מפתח: חזבאללה, לבנון, ישראל, סוריה, איראן.

מבוא

החל בהיווסדו של ארגון חזבאללה, מאפיין מרכזי בהתפתחות תפיסת היסוד שלו הוא הדילמה אשר לזהותו של הארגון, מטרותיו והמשך דרכו. דילמה זו בלטה לאחר סיום מלחמת האזרחים בלבנון בשלהי שנות השמונים, לאחר שישראל יצאה מרצועת הביטחון; בעקבות מלחמת לבנון השנייה; בעקבות התנגשויות הדמים בלבנון והסכם דוחה ב־2008 ובצל הלחימה לצד משטרו של אסד. במרכז הדילמה

רומן לוי הוא מתמחה במכון למחקרי ביטחון לאומי. בוגר תכנית M.A. אקדמית לביטחון לאומי. לדיפלומטיה וביטחון ובעל תואר שני מחקרי בחוג למדע המדינה, אוניברסיטת תל אביב.

עמדה הבחירה בין שני וקטורים מנוגדים, אשר אפיינו את התפתחות הארגון. מצד אחד, מחויבותו לאיראן וליסודות האידאולוגיים, הדתיים והעדתיים שעל בסיסם החל הארגון את דרכו, ושבצילם בחר בהתנגדות עיקשת מול ישראל. מן הצד האחר, הרצון הגובר בעשור האחרון להתכנס פנימה ולהפנות משאבים לאחיזת הארגון במדינה דרך הפוליטיקה, הכלכלה והרצון לקבל לגיטימציה רחבה במדינה השסועה, יחד עם התעצמות צבאית מהירה. הווקטור הראשון מלווה בהקצנה ומאפשר הידרדרות למלחמת אזרחים בלבנון, ואילו הווקטור השני מצריך מתינות תוך קבלת כללי המשחק הנהוגים במדינה. הכרעתו של חזבאללה בדילמה זו היא שמעצבת את תפיסת היסוד של הארגון בגזרות השונות, היא עשויה לשנות את אסטרטגיית הארגון בעתיד, וייתכן שהכרעה זו היא שתקבע איך יראה סבב הלחימה הבא עם ישראל ומתי יתרחש.

התחקות אחר התפתחות חזבאללה מצביעה על התפתחות זהותית על פי הסדר הבא: תחילה בלטה הזהות הלא־מדינתית יחד עם הזהות העל־מדינתית, המשקפת תפיסות אידאולוגיות ודתיות רחבות יותר מרמת המדינה, ופעילות מעבר לשטח מוגדר. בהמשך בלטה הזהות התת־מדינתית, המשקפת פעילות סקטוריאלית מצומצמת יותר מרמת המדינה. כיום בולטת פעילותו של חזבאללה על פי מאפיינים מדינתיים. מבעד לדינמיקה זו משתקף מאמץ הארגון להכלת הפוליטיקה הלבנונית באמצעות קיום דיאלוג ונכונות להתפשר עם הכוחות השונים בלבנון, ולמעשה, עקרונותיו הנוקשים שעל בסיסם נוסד הארגון עברו טרנספורמציה והתאמה בהתאם לשינוי תפיסת היסוד של הארגון. נוסף על כך, ניתן להבחין שפעילותו של חזבאללה התאפיינה בתגובה גוברת לאיום על חוסנו הפיזי ועל המשך התעצמותו של הארגון בתוך לבנון.

כך ניתן להסביר את מדיניות ההבלגה היחסית כלפי פעילות ישראלית מחשש להיגררות פזיזה לתהליך הסלמה, את ההתחשבות הגוברת בזירה הבינלאומית ואת הידוק הקשרים וההבנות הביטחוניות והאסטרטגיות בין חזבאללה לרוסיה בשטח סוריה. זה גם עשוי להיות ההסבר לרצונו של חזבאללה להשקיע משאבים רבים בהרתעת ישראל, בזמן עיסוקו בלחימה אינטנסיבית בסוריה. התנועות והגמישות האידאולוגית הניכרת בהתפתחותו של הארגון עשויה להציג את מלחמתו בג'האד הסוני כתוספת או אפילו כתחליף אידאולוגי ל"מוקאומה" ארוכת־השנים בישראל, מבחינת רצון הארגון להצדיק את קיומו ואת תפיסת עולמו הנוכחית כ"מגן האומה הלבנונית".

התפתחות זו הביאה לידי ביטוי קבלת החלטות על פי סדר עדיפויות ברור וחד־משמעי, הנקבע מכוחה של מערכת כללים מושכלת – תחילה יציבות ושליטה בזירה הפנים־לבנונית, במקביל להגנה מפני איומים מוחשיים משטח סוריה, ורק אחר כך התמודדות אידאולוגית בעיקרה עם ישראל.

דינמיקה בזירה הלבנונית

בשטח לבנון חיים ארבעה מיליון תושבים, המחולקים בין 18 קהילות שונות מבחינה דתית ואתנית. חלוקה זו מהווה את הבסיס למאבקי הכוחות ולשסע העמוק שאפיין את החברה הלבנונית בכל רובדי החיים. רקע זה חשוב להבנת הדרך הארוכה שעברה העדה השיעית בלבנון, כמיעוט הנשלט על ידי רוב סוני ונוצרי בעל אוריינטציה מערבית, מיעוט שסבל מחוסר הכרה ומדיכוי. זהו הבסיס להקמת חזבאללה, לעיצוב תפיסותיו ולקבלת ההחלטות שלו במשך השנים.

תפיסותיו של חזבאללה עוצבו גם עקב המציאות הקשה שהתקיימה בלבנון, בעת מלחמת אזרחים שפרצה במדינה השסועה בשנת 1975. במלחמה זו איבדו את חייהם מאות אלפי לבנונים, ומאות אלפים אחרים הפכו פליטים. ההסכם שנחתם בעיר טאיף בערב הסעודית בשנת 1989 הביא לסיום הלחימה, וסימן את תחילתו של תהליך ארוך וממושך של שיקום ובנייה מחודשת של לבנון. החשש מפני חזרה למלחמת פנימית בלבנון הוא בגדר איום על כלל הקבוצות הדתיות והפלגים במדינה, וביניהם העדה השיעית וחזבאללה מאז ועד היום. מתוך כך, בשנת 1992 הפך חזבאללה בתמיכת איראן לארגון פוליטי, שהחל לייצג את השיעים באופן לגיטימי כמפלגה בפרלמנט וברשויות המקומיות.

במהלך שנות התשעים הסלים הארגון את פעולותיו נגד ישראל באמצעות ירי רקטות על יישובים ישראליים, בעיקר ממרכזם של כפרים מאוכלסים. בשנים אלו לא ניכר שחזבאללה שינה את דפוסי פעילותו הצבאית בעקבות הפגיעה האגבית באוכלוסייה הדרום-לבנונית. כלומר, פגיעה באורח החיים בדרום-לבנון הייתה זניחה יחסית מול המטרה המרכזית של חזבאללה באותה עת – פעילות צבאית. צאתה של ישראל מלבנון בשנת 2000 נתפסה בעיני העולם הערבי כהצלחה של תפיסת ההתנגדות. אלה היו שנותיו היפות של הארגון, ובעיני מוסלמים רבים נתפסה הצלחה זו באופן תאולוגי כעדות לצדקת האמונה באל. עם זאת, מבחינה גיאופוליטית התרחשו באזור שינויים משמעותיים שהשפיעו במידה ניכרת על המשך שגשוגו של חזבאללה מאותה עת ועד מועד כתיבת מאמר זה. כל זאת, על אף המשך התחזקותו של הארגון אחרי שנת 2000 מבחינה פוליטית וצבאית. מנקודה זו ואילך נתקלה אסטרטגיית חזבאללה במכשולים מהותיים, בעיקר בכל הקשור למתרחש בתוך לבנון. כך החל להתפתח פער בין תפיסת היסוד שבה דבק חזבאללה לבין יחסי הכוחות המשתנים וההתפתחויות הגיאופוליטיות בלבנון ובאזור. מותו של הנשיא חאפז אל אסד ביוני 2000 והחלטתו הדרמטית של בנו, בשאר אסד, להוציא את כוחותיו מלבנון בשנת 2005 גרמו, בין השאר, לערעור "הסדר הסורי" בלבנון, ולהתחזקות מחנה המתנגדים של סוריה וחזבאללה בלבנון. על כן מצא עצמו הארגון מתמודד עם מציאות חדשה שהיוותה בסיס נוח פחות לשימור עוצמתו, ואילצה אותו להיכנס לוואקום שנוצר בלבנון.

צאתה של סוריה מלבנון יצרה מאבק מתמשך בין הגורמים המתונים והפרו-מערביים בלבנון לבין חזבאללה ותומכי המשטר הסורי. במסגרת מתיחות זו חוסל בשנת 2005 ראש הממשלה לשעבר, רפיק חרירי. חיסול זה הובילו לגל מחאה עממי יוצא דופן בלבנון. המפגינים דרשו סדר לבנוני חדש – ליברלי, דמוקרטי ופתוח יותר, כפי שהיה לפני פרוץ מלחמת האזרחים בשנת 1975.¹ אירועים אלה סימנו את תחילתה של מגמה מטרידה עבור חזבאללה, אשר התאפיינה בלחצים ובדרישות לשינוי מצד הציבור הרחב בלבנון.

חוליה נוספת בהשתלשלות ההתרחשויות הייתה מלחמת לבנון השנייה שנפתחה ללא תכנון מוקדם, בעקבות הערכה מוטעית של חזבאללה ביחס לאופי התגובה האפשרי של ישראל לחטיפת החיילים מקו הגבול. אמנם עבור חזבאללה הייתה המלחמה הצלחה אופרטיבית, אך מבחינה אסטרטגית הובילה המלחמה לשיא בהידרדרות היחסים המורכבים בין המדינה הלבנונית לחזבאללה, ולאיסור מוחשי מפני מלחמת אזרחים נוספת במדינה.

שיאו של המאבק היה בשנת 2008, כאשר פרצו עימותים אלימים בין חזבאללה לבין צבא לבנון ופלגים הנוצרים והדרוזים. על פניו, בתום 18 חודשי מאבק יצא חזבאללה כשידו על העליונה והוביל לפירוק מיליציות יריבות ולכניעת הממשלה לתכתיביו, כפי שנקבע בהסכם דוחה. כך העניק ההסכם לחזבאללה ולבעלי-בריתו הפוליטיים זכות להטיל וטו בקבינט.² מצד אחר, בהסתכלות רחבה התברר "ניצחון" חזבאללה על מתנגדיו בזירה הלבנונית כגורם שהגביר את הלחץ הרב ממילא על הארגון. מתנגדי חזבאללה טענו כי האירועים בשנת 2008 הוכיחו שהארגון יכול להפנות את נשקו פנימה, בניגוד לדימוי שניסה להציג לאורך השנים כ"מגן לבנון מול איומים חיצוניים בלבד". ביקורת ציבורית זו באה לידי ביטוי בבחירות 2009, אשר פגעו בכוחו הפוליטי של חזבאללה.³

מעורבותו העמוקה של חזבאללה בנעשה בסוריה החל משנת 2011 מספקת גם היא עדות לשינוי המגמה שהחל בשנת 2005. מחד גיסא, מעורבות זו בסוריה קשורה לבסיס האידאולוגי הרחוק והעמוק ביותר של חזבאללה, ולשותפות עם בעלי-ברית על בסיס אידאולוגי, דתי ועדתי, הכולל מוסר וערכים משותפים. מאידך גיסא, מעורבות חזבאללה בסוריה מוסברת על ידי אינטרסים חומריים ומילוי הצרכים הפונקציונליים הנובעים משמירה על הברית האסטרטגית עם השותפים לדרך, כדי להתמודד עם איומם של הארגונים הסוניים-ג'אהדיסטיים הרדיקליים על לבנון. בתהליך מתעצם החלו הקרבות להגיע לגבול המזרחי של לבנון, כך שחזבאללה היה מחויב לפעול בשטח סוריה בטרם יידרש להתמודד מול איומים אלה בשטחה של לבנון.

הפעילות בסוריה הוסיפה לערעור החוזר של מעמד חזבאללה בתוך לבנון, ולפגיעה בחופש הפעולה של הארגון להקדין עוצמה כלפי יריביו. באותה עת

נתפס חזבאללה בעיני רבים בלבנון כ"מחרחר מלחמה וממיט אסון על המדינה"⁴. כך, הידרדרות במעמדו של הארגון בדעת הקהל הלבנונית הובילה לפירוק מחנה ה־8 במאוס בשנת 2013.⁵

בתגובה לפיגועים הקשים שבוצעו על ידי ארגונים סלפיים־ג'האדיסטיים לבנוניים נגד חזבאללה ותומכיו ב־2013, עקב מעורבות הארגון בלחימה בסוריה, השקיע חזבאללה מאמצים רבים בהגנה על נכסיו, על אנשיו ועל הכפרים השיעיים, ובמקביל הידק את שיתוף הפעולה עם מנגנוני הביטחון בלבנון.⁶ לשיתוף פעולה מסוג זה משמעויות פוליטיות, שכן לחזבאללה היה חשוב להבטיח שהמתקפות נגדו יטופלו כאיומי טרור בעלי אופי לאומי, המכוונים נגד המדינה הלבנונית ולא נגדו בלבד.⁷ במקביל ניסה הארגון לשמור על שקט יחסי במערכת הפוליטית הלבנונית, ולכן העדיפה הנהגת חזבאללה להגיע לפשרה בנושא מינוי ראש ממשלת לבנון, ולדחות את הבחירות לפרלמנט.⁸

החשיבות שייחס חזבאללה לאחדות לבנון באותה תקופה באה לידי ביטוי בנאומו של נסראללה לציון יום השנה השישי למלחמת לבנון השנייה:⁹

היום יש מתחים בלבנון שיש להם סיבות, קצתן פוליטיות, קצתן כלכליות, קצתן חברתיות... לאנשי לבנון ולכל הנוכחים והשומעים, ובפרט לאנשי ההתנגדות, אני קורא לכם להירגע, להתאזר בסבלנות, לגלות אורך רוח... הניסיון מוכיח שדמנו, ילדינו וחיינו הם כופר לשלומה של המדינה, לכבודה ולציבותה... אם יוקרב משהו מכבודנו, זו לא הבעיה, אל תיגררו לכל פרובוקציה, יש מי שרוצה להתגרות בכם. יש מי שמאיץ באנרכיה בלבנון, במלחמת האחים בלבנון, אנחנו לא מאלה, לכן אני קורא לגלות אורך רוח ומשמעת... לכן גזרנו על עצמנו שתיקה של חזקים.

עדות לשינוי סדר העדיפויות של הארגון בשנים אלה הייתה הערכת רבים בלבנון לגבי חוסר יכולתו או נכונותו של הארגון לקיים את ה"מוקאומה" בישראל. הסיבה לכך הייתה הפיכת העימות עם ישראל לשולי, בצל הלחץ שהופעל על חזבאללה בלבנון סביב מעורבותו בסוריה.¹⁰ זאת בנוסף למודעות הגבוהה בעולם הערבי להתעוררות הציבורית, אשר חייבה גם את חזבאללה למקד את כל תשומותיו במדיניות הפנים.¹¹

בנאומו של נסראללה לציון יום השנה השמיני למלחמת לבנון השנייה בלטה התייחסותו של מזכ"ל הארגון לשני נושאים מרכזיים. ראשית, כבר בדברי הפתיחה הוא ציין את דרך פעולתו של הארגון בלבנון – דרך הפוליטיקה הלבנונית ודרך הניסיון ליישב את חילוקי הדעות בין הפלגים השונים בלבנון:¹²

הממשלה היא ממשלת קואליציה, יש בה גושים, אמונות ודעות, הסכמות ומחלוקות, אבל בסופו של דבר אנחנו צריכים ליישב את חילוקי הדעות ולפתור את הבעיות שלנו בדיאלוג ובדיון. אנחנו בחזבאללה מחויבים ונהיה מחויבים שכל מחלוקת עם כל מרכיב בממשלה וכל מחלוקת עם כל אחד מבעלי־בריתנו,

לא נפרסם אותה בגלוי, לא נמתח ביקורת... אלא אנו מעדיפים לנהל דיאלוג...
אנחנו מדגישים כי זו ברית אסטרטגית.

ההתייחסות השנייה של מזכ"ל חזבאללה הייתה לאבחנת האיום החדש על לבנון,
תוך פנייה לאחדות לבנון:¹³

אחיי ואחיותיי, אני קורא ללבנונים ולכל עמי האזור... ובלי קשר לכל מה שקורה
בשלוש השנים האחרונות, עם המחלוקות שהתעוררו סביבו... נניח את כל
זה בצד מפני שכל זה כבר לא יועיל עכשיו, למה? מפני שיש סכנה אמיתית
לקיומכם, למדינותיכם, לבתיכם... על כן, אין זה הזמן לביקורת. אתם רוצים
ביקורת, בסדר, נעשה את זה אחר כך, אבל עכשיו כל העמים באזור עומדים
בפני סכנה גדולה, חדשה ואמיתית, הדבר הזה ששמו דאע"ש... מעשי הטבח
שבוצעו הם בראש ובראשונה נגד הסונים... לכן מה שאנחנו רוצים הוא שאף
אחד לא יציג את המערכה הזאת כמערכה עדתית. אני קורא לכל לבנוני, תעזבו
את הקנאות השבטית בצד...

ניתן להבחין שהשילוב בין חולשתה של לבנון וחוסר יכולתה להגן על עצמה
מפני איומים חיצוניים, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בהתקפות הסוניות-ג'האדיסטיות
המתגברות החל מ־2014, חיזק את הקשר בין חזבאללה למדינה הלבנונית. מצב
זה קירב את דעת הקהל בלבנון לארגון, אשר נתפס כגורם המרכזי שיכול למנוע
מהאנרכיה לחדור ללבנון.¹⁴ עדות מרכזית להירקמות קשר זה מתקבלת מהחלטתה
הדרמתית של ערב הסעודית, תומכת מסורתית בלבנון, להפסיק את הסיוע רב
החשיבות למדינה בעקבות פעילות חזבאללה.¹⁵

חזבאללה בזירה הבינלאומית

בעשרים השנים הראשונות להתפתחות הארגון בלטה פעילותו על פי מאפיינים
לא־מדינתיים או על־מדינתיים, ללא מחויבות כלשהי להסכמים בינלאומיים, וללא
השפעה מוחשית של הקהילה הבינלאומית על התפתחות הארגון. למעשה, החלטות
מועצת הביטחון 1559 ו־1701 אילצו את חזבאללה להתמודד לראשונה, דרך הזירה
הפוליטית הפנים־לבנונית, עם קריאות לפירוק נשקו ולהטלת אמברגו על הארגון.
לכך נוספה סאגה רבת־השפעה על חזבאללה – הקמת בית הדין המיוחד
של האו"ם לענייני לבנון, שנועד לחקור את רצח רפיק חרירי שהתרחש ב־2005.
הקמת בית הדין והתערבות הקהילה הבינלאומית בחקירת הרצח היוו סוגיה
שנויה במחלוקת ומוקד לעימות פוליטי, כאשר המחנה המוחנה הפרו־סורי בהובלת
חזבאללה דחה את הקמת בית הדין באופן מוחלט, בטענה שהחקירה הבינלאומית
משמשת כלי לניגוח פוליטי שנועד להחליש את סוריה ואת בעלות־בריתה בלבנון.¹⁶
זהו הרקע לפרישת נציגיו של חזבאללה ולהפלת ממשלת לבנון בנובמבר 2006 –
מהלך שהוביל לשיתוק המערכת הפוליטית למשך זמן רב. לאחר הקמת בית הדין
ב־2009 המשיכו העימותים הפוליטיים סביב חקירת רצח חרירי לשקף פערים

פוליטיים פנימיים עמוקים ונרחבים, יותר מאשר סוגיית הרצח עצמה. על רקע זה התפטרו בפעם השנייה נציגיו של חזבאללה מממשלת לבנון וגרמו להפלתה ב־2011. מהלך זה הוביל להתקרבות בין הדרוזים לשיעים, ועל ידי כך התאפשרה הקמת ממשלה נוחה יותר עבור חזבאללה.¹⁷

בניגוד להחלטות מועצת הביטחון 1559 ו־1701, שעימן התמודד חזבאללה באופן נקודתי ובתקופת זמן מתוחמת יחסית, התהליך הארוך של הקמת בית הדין הבינלאומי וניהול המשפט הותירו את חותמם על המערכת הפוליטית בלבנון מ־2005 ועד ימינו, וחייבו את חזבאללה להפנות משאבים ומאמצים רבים לצמצום החדירה הבינלאומית המתמשכת והמתישה למרחב השפעתו של הארגון בלבנון. כך צומצמה יכולת התמרון והשליטה של חזבאללה במרחב הפוליטי, וכך צומצמה יכולתו לתכנן את צעדיו במערכת הפוליטית – משימה לא פשוטה כשלעצמה. תהליך זה העצים את הדילמה שבפניה ניצב חזבאללה, כאשר נאלץ לבחור בין התנגדות חסרת פשרות לשיתוף פעולה מצד המערכת הפוליטית בלבנון עם בית הדין הבינלאומי, לבין רצונו להיתפס בעיני הקהילה הבינלאומית כגורם לגיטימי בלבנון.

איום נוסף על חזבאללה במישור הבינלאומי קשור במידת הלגיטימיות של הארגון, בעקבות הגדרתו כארגון טרור על ידי מדינות מרכזיות בעולם המערבי. מגמה זו התעצמה באירופה בעקבות הפיגוע שיוחס לחזבאללה באוטובוס תיירים ישראלים בבולגריה בשנת 2012.¹⁸ בהיבט זה, מעניין להתחקות אחר תגובתו של חזבאללה, שמצידו ניסה להדוף את האשמות על מעורבותו בפעילות טרור בינלאומית, תוך השקעת מאמץ והון פוליטי כדי לנסות לסכל את המהלך שבו יוכרז כארגון טרור באיחוד האירופי, בנוסף להדגשת ההבדל שיש בינו לבין ארגוני

טרור שונים כמו אל־קאעדה.¹⁹ זוהי עדות נוספת לשינוי שחל בתפיסתו של חזבאללה, מארגון בעל מאפיינים תת־מדינתיים לארגון שבו הממד המדינתי והדיפלומטי הבינלאומית מתחילים להיות מורגשים.

מעורבותו העמוקה של חזבאללה בשטח סוריה ונכונותו לספוג אבדות קשות הובילו להתפתחות המרכזית בכל הקשור למעמדו בזירה האזורית ולמקומו בעיני הקהילה הבינלאומית. הידוק הקשרים וההבנות הביטחוניות והאסטרטגיות בין חזבאללה לרוסיה מעידים יותר מכל על כניסתו של הארגון לשורה הראשונה של

הקשרים וההבנות
הביטחוניות
והאסטרטגיות בין
חזבאללה לרוסיה מעידים
על כניסתו של הארגון
לשורה הראשונה של
הכוחות המשפיעים על
המתרחש באזור

הכוחות המשפיעים על המתרחש באזור. כך הופך הארגון לשותף מרכזי בקבלת ההחלטות, יחד עם בעלי־בריתו האיראנים והרוסים, וכך הוא מייחס לעצמו השפעה ברמה של מדינה.²⁰

שינוי המאזן בין חזבאללה לאיראן

בבסיס פעילותה של איראן בלבנון עומדת שאיפתה להפוך להגמוניה אזורית. בהיבט זה, איראן בנתה את מעמדה בלבנון מתוך הכאוס והאנרכיה במלחמת האזרחים בשנות השמונים, לצד תקופות ממושכות, מאז ועד היום, שבהן המערכת הפוליטית בלבנון משותקת. על כן, דווקא פרצי אלימות ושימור חולשתה של לבנון סייעו לאחיזה ממושכת של איראן באזור זה.²¹

משנת 2011 גרמו ההתרחשויות הגיאופוליטיות באזור לשינוי המאזן וטיב היחסים בין שני השחקנים, ולהיווצרות וקטורים שאינם חופפים בהכרח. הסכם הגרעין האיראני והתלכדות חזבאללה עם לבנון מובילים את יחסי איראן-חזבאללה לעבר עידן חדש ומורכב במערכת היחסים המיוחדת בין שני השחקנים. ראשית, רצונה של איראן להגיע להסכם עם המערב בנושא הגרעין הצריך את צמצומו של הקשר הישיר בין חזבאללה לאיראן, לפחות למראית עין. כך צומצמה תמיכתה הפיננסית של איראן בחזבאללה – צמצום שבא לידי ביטוי ביכולתו של חזבאללה להקצות משאבים לפעילותו הצבאית והממסדית-חברתית בלבנון.²² שנית, משנת 2011, בצל המעורבות הגוברת של חזבאללה בסוריה, צובר לעצמו הארגון מוניטין של שחקן חזק, המוכן להפשיל שרוולים ולהכניס את ידיו לבז. כך, בזמן שחזבאללה מצליח להשפיע בצורה לא מבוטלת על המתרחש בשטח סוריה, מגלים האיראנים רגישות לאבדות בנפש והססנות בשליחת כוחות מסיביים למוקדי הלחימה בסוריה.²³ כמו כן, המלחמה בסוריה מגלמת הבדלי אינטרסים. כך לדוגמה, המאמץ האיראני

מפוזר באזורים המרוחקים מלבנון, במזרח-סוריה ובצפונה, בעיראק ובתימן, בזמן שחזבאללה פועל קרוב יותר ללבנון בצורה עצמאית כמעט. נוסף על כך, ככל שמניין ההרוגים של חזבאללה גדל בצל הלחימה בסוריה והחשש מפני מלחמת אזרחים בלבנון מעמיק, כך נשמעים יותר ויותר קולות מתוך העדה השיעית בלבנון, אשר תוהים באשר ל"אחדות האסלאמית" עם איראן.²⁴

לכן, ככל שמגמות אלה ימשיכו להתפתח בעתיד, עשויים האיראנים לגלות שהשימוש בחזבאללה לצרכים פרטיקולריים מורכב יותר מבעבר. חזבאללה מצידו מבין שפעילות מופגנת לצד איראן עשויה להוביל לפגיעה קשה במעמדו בלבנון. כל אלה יוצרים שינוי ביחסי הכפיפות

ככל שמניין ההרוגים של חזבאללה גדל בצל הלחימה בסוריה והחשש מפני מלחמת אזרחים בלבנון מעמיק, כך נשמעים יותר ויותר קולות מתוך העדה השיעית בלבנון, אשר תוהים באשר ל"אחדות האסלאמית" עם איראן

שאפיינו את היחסים בין איראן לחזבאללה בעבר.

ההשפעה הכלכלית על התפתחות חזבאללה

עוצמתו הכלכלית-סוציאלית של חזבאללה הועמדה במבחן לאחר מלחמת לבנון השנייה. מתוך הערכת הארגון שהתקציב האיראני אינו מספיק לכלל יעדיו ומתוך מחשבה עתידית באשר לאפשרות שתקציב זה יצטמצם, פיתח הארגון במשך השנים מקורות הכנסה עצמאיים שנועדו לצמצם את תלותו באיראן. מקורות ההכנסה הם בין היתר חברות כלכליות שאותן מנהל חזבאללה או שותף בהן; גיוס כספים בלבנון וברחבי העולם באמצעות תרומות; כסף שמקורו בפעילות פלילית בלבנון וברחבי העולם; ותשלומים שגובה חזבאללה עבור שירותים סוציאליים.²⁵ בעיראק, למשל, החל הארגון להשקיע בפיתוח חברות מסחריות. הכנסות אלה שימשו למטרות מגוונות, ובהן קידום יעדיו הפוליטיים והאחיזה במדינה.²⁶

מעורבותו של חזבאללה במלחמה בסוריה החל בשנת 2011 הביאה לנקודת מפנה בכל הקשור לכלכלת הארגון. ראשית, איראן, אשר לאורך השנים נחשבה למקור תמיכה עיקרי עבור חזבאללה, החלה לצמצם את תמיכתה הכלכלית בארגון. שנית, מלחמה עתירת ממדים זו צורכת משאבים רבים על חשבון הקצאתם לפיתוח ולאחיזת הארגון בלבנון. לאלה מתווספות אכיפה גוברת של הממשל האמריקאי באשר לסנקציות ובידוד כלכלי סביב חזבאללה.²⁷

מכורח המציאות, ככל שחזבאללה גדל ומתעצם, כך הוא נדרש לניהול שקול של תקציבו, הן ברמה המוסדית והן בהיבט התמיכה הכלכלית והחברתית, תוך הבלטת מעורבותו במעגלים מתרחבים בתוך המדינה הלבנונית.

דינמיקה בזירה הישראלית

התובנות של צה"ל ממלחמת לבנון השנייה בדבר עוצמתו ואופיו של האיום כלפי ישראל הובילו להתעצמות התוכנית האופרטיבית של ישראל, ולבניית מענה מבצעי ייחודי מצידה. איום זה מצד ישראל הביא באופן רפלקטיבי לשינוי באסטרטגיית חזבאללה. משנת 2006 מיטיב הארגון לשמור על כללי משחק ברורים בין מורתע למרתיע מול ישראל.²⁸ כך, תוך עשור הכפיל חזבאללה את כמות לוחמיו מ-20 ל-45 אלף, הגדיל את מאגר הטיילים והרקטות פי עשרה – ל-130 אלף, בנוסף להכנסת מערכות מתקדמות נגד מטוסים, אלפי טילים נגד טנקים ומאות מטוסים זעירים ללא טייס. מעבר לכך, תוכניותיו האופרטיביות של הארגון הפכו מהגנתיות בעיקרן לתוכניות המבוססות על התקפה וכיבוש שטח בצידו הישראלי של הגבול. היקפים אלה מעידים על שמירת מאזן הרתעה מול ישראל, על אף מאמציו של הארגון בזירה הפנים-לבנונית ובלחימה בשטח סוריה.²⁹

התפתחות המאזן הצבאי מאפשרת להבין את התפתחות תפיסת היסוד של חזבאללה ברובד עמוק יותר. ניתן לומר שמשנת 2006, בשל שלוש ההתרחשויות המשמעותיות שחלו בשנים 2005–2006 (כפי שפורטו בפרק העוסק בזירה הלבנונית)

ובשל המאזן הצבאי שתואר לעיל, הפכה התמודדות חזבאללה עם ישראל למחושבת ולזהירה יותר מאי פעם. זאת מכיוון שבנוסף לאיום המוכר והישיר על חזבאללה, הוכיחה מלחמת לבנון השנייה את נכונותה של ישראל להשמיד תשתיות לאומיות בלבנון, לזרוע הרס רב ולהניס אוכלוסייה מדרום-לבנון צפונה – ללא יכולת מצד חזבאללה למנוע פגיעה זו. כל אלה הביאו לאיום עקיף אך משמעותי עבור חזבאללה – הפעלת לחץ פנים-לבנוני כבד על הארגון, דרך דעת הקהל והמערכת הפוליטית באשר לגיטימיות של חזבאללה לפעול בלבנון. כלומר, מ־2006 חישוב חזבאללה את ההשלכות האפשריות של עימות עם ישראל במארג שיקולים רחב, מתוך ראייה ארוכת-טווח.

בכללי המשחק החדשים שקבע לעצמו חזבאללה הוא מפגין שליטה רבה. זאת, מכיוון שהאיום הישראלי הוא הנשלט ביותר ביחס לשאר האיומים שבפניהם ניצב חזבאללה. הנהגת הארגון בשיתוף ההנהגה האיראנית יוצרת שקט בזירה הישראלית, כאשר האיומים על הארגון גוברים בלבנון או בסוריה. שקט זה מושג על ידי פעולה מתחת לרף התגובה של ישראל, רף יציב יחסית שאותו ניתן לצפות מראש. הנחה זו משתלבת עם מדיניות ההבלגה היחסית, כפי שזו באה לידי ביטוי בשנת 2008, כאשר יוחסה לישראל הפגיעה בעמאד מורנייה, מפקד הזרוע הצבאית של חזבאללה, ובגנרל הסורי מוחמד סולימאן. כך גם בפגיעה בחסן לקיס ב־2013 בביירות, ובתקיפה האחרונה על פעילי חזבאללה, וביניהם ג'האד מורנייה ומפקד בכיר במשמרות המהפכה האיראניים. כל זאת בנוסף לפעולות רבות שיוחסו לישראל, וביניהן פגיעה במשלוחי נשק לחזבאללה על אדמת סוריה ולבנון. תגובתו של הארגון כללה מענה משמעותי אחד – הפיגוע שהתבצע ביולי 2012 בבורגס, לצד ניסיונות

בכללי המשחק החדשים שקבע לעצמו חזבאללה הוא מפגין שליטה רבה. זאת, מכיוון שהאיום הישראלי הוא הנשלט ביותר ביחס לשאר האיומים שבפניהם ניצב חזבאללה

כושלים לבצע פיגועים נוספים מחוץ ללבנון, וכן פיגועים נקודתיים ומחושבים במרחב קווי הגבול בין לבנון וסוריה לישראל.

מסקנות והשלכות

על אף הצהרותיו הנלהבות של חסן נסראללה, שבהן משולבת אידאולוגיית היסוד האסלאמית-שיעית, בפועל נצפתה בעשור האחרון דינמיקה התפתחותית המעידה על העצמת פעילותו של חזבאללה באופן אינסטרומנטלי-תועלתני, כדי לחזק את הזהות המדינתית: **ראשית**, חזבאללה נטה להתחשב באופן משמעותי במידת האיום המופנית כלפיו, תוך הסתכלות בהיצג רחב על המתרחש בלבנון, וכן ברקע ובהיסטוריה שהובילו לקביעת אסטרטגיית פעולה. נוסף לכך, חזבאללה הפגין יכולת לימוד ובחינת היריב שעיימו הוא מתמודד, והתאים את פעילותו

לכך בצורה המביאה לידי ביטוי קבלת החלטות על פי סדר עדיפויות ברור וחד-משמעי – קודם יציבות ושליטה בזירה הפנים-לבנונית, במקביל להגנה מפני איומים מוחשיים משטח סוריה, ורק אחר כך התמודדות עם ישראל. **שנית**, ההתחקות אחר האירועים במעגלי ההשפעה השונים מעידה על מידה גוברת של שליטה באסטרטגיה ובפעילות של הארגון בממדים השונים, ועל יכולת לשקול את החלופות בזהירות. **שלישית**, בהתחשב בניתוח ההתרחשויות, ניתן להבחין בהתאמה בין האמצעים להשגת המטרות מחד גיסא, ולמידת השגתן מאידך גיסא. מטרותיו של הארגון משקפות היגיון פנימי ומוצגות באופן עקבי. **גם במבחן התוצאה**, הדרכים שנקטו בפועל היו סבירות בהיבט ההסתכנות. **במקביל לכל אלה** ביצע הארגון פעילות אינטנסיבית בזירה הפוליטית, על מנת להבטיח תמיכה בהחלטה וביעדים שאותם מנסה חזבאללה להשיג, יחד עם ניסיון להכיל את דעת הקהל הרחב בלבנון.

משנת 2011, בצל המעורבות הגוברת של חזבאללה בסוריה, צובר לעצמו הארגון מוניטין של שחקן חזק המשיג את מטרותיו, ומצליח להשפיע בצורה לא מבוטלת על הכאוס בשטח סוריה. **כיום** קיימות עדויות רבות למעמדו החדש של חזבאללה ועל כניסתו לשורה הראשונה של הכוחות המשפיעים על המתרחש באזור. כך, לאחר שהיה בעבר שלוחה איראנית, נתפס חזבאללה כיום כשותף מרכזי בקבלת ההחלטות ברמה המדינתית-אזורית, יחד עם בעלי-בריתו האיראנים והרוסים. תהליך זה עשוי לשנות לרעה את המאזן האסטרטגי של חזבאללה מול ישראל. מרגע שחזבאללה נעשה מחויב להגנת לבנון יותר מאי פעם, ולא רק לעדה השיעית ולאיראן כבעבר, האיום על הארגון וההפסד הפוטנציאלי שלו גדלים, בשל היכולת של יריביו להפעיל עליו לחץ באמצעות פגיעה בתשתיות ובאורח החיים בלבנון, ללא היכולת להתגונן מפני פגיעה זו.

הערות

- 1 אייל זיסר, **לבנון: דם בארזים**, הקיבוץ המאוחד, 2009.
- 2 U.N Peacemaker, "Doha Agreement: On the Results of the Lebanese National Dialogue Conference" May 2008, <http://peacemaker.un.org/lebanon-dohaagreement2008>
- 3 עדות לכך ניתן למצוא בסקר שנערך בשנת 2010 במכון Pew Research Center בווינגטון, שממנו עולה כי 94% מהשיעים בלבנון תומכים בחזבאללה, בעוד 84% מהמוסלמים הסונים הביעו דעה שלילית לגבי הארגון.
- "Muslims offer mixed views on Hamas, Hezbollah, reject al-Qaeda" CNN, December 3, 2010.
- 4 Associated Press, "Lebanese Government Collapses After Hezbollah Ministers Resign," Fox News, November 12, 2011.
- 5 "March 8 Finished, Aoun out in the cold," The Daily Star, July 10, 2013, <http://www.dailystar.com.lb/News/Politics/2013/Jul-10/223165-march-8-finished-aoun-out-in-the-cold.ashx>

- 6 ירון שניידר ואהוד יערי, "40 הרוגים בפיגוע של דאע"ש בלבנון", Ynet, 12 בנובמבר 2015, http://www.mako.co.il/news-world/arab-q4_2015/Article-a91afbd2f7cf051004.htm
Erika Solomon "Suicide bombings kill 23 near Iran embassy in Beirut," *Reuters*, November 19, 2013, <http://www.reuters.com/article/us-lebanon-blast-idUSBRE9AI08G20131119>
אסף גבור ואלישע קאהן, "לבנון: פיצוץ במטה ביטחוני במעוז חיזבאללה", **מעריב**, 16 בינואר 2014.
- 7 עדות לכך מתקבלת דרך נאום חסן נסראללה, בטקס לציון יום השנה השמיני למלחמת לבנון השנייה, כפי ששודר באל-מנאר, ב-15 באוגוסט 2014. במהלך הנאום חוזר נסראללה על תמיכתו בצבא לבנון כגורם חשוב בלחימה בטרור.
בנדטה ברטי ויורם שוייצר, "חזבאללה והמלחמה הבאה עם ישראל: המגמות המתפתחות מסוריה ועד רצועת עזה", **עדכן אסטרטגי**, כרך 17, גיליון 3 (2014), עמ' 20.
- 8 Mona Yacoubian, "Lebanon's Parliamentary Elections," *The United States Institute of Peace*, June 9, 2009, <http://www.usip.org/about-usip-0>
- 9 נאום חסן נסראללה, בטקס לציון יום השנה השישי למלחמת לבנון השנייה, כפי ששודר בתחנת הרדיו "נור" השייכת לחזבאללה, 18 בפברואר 2012.
- 10 מבוסס על ניתוח מגמות פנים-לבנוניות כפי שהן באות לידי ביטוי ברשתות החברתיות: אורית פרלוב, "האם המוקאוומה מתה? חמאס וחזבאללה: רפורמה או קריסה", **מבט על**, גיליון 473 (2013), עמ' 1.
- 11 Ben Hubbard, "Syrian Fighting Gives Hezbollah New but Diffuse Purpose," *New York Times*, March 20, 2015, http://www.nytimes.com/2014/05/21/world/middleeast/syrian-fighting-gives-hezbollah-new-but-diffuse-purpose.html?_r=0
- 12 נאומו של חסן נסראללה לציון יום השנה השמיני למלחמת לבנון השנייה, כפי ששודר בערוץ אל-מנאר, 15 באוגוסט, 2014.
- 13 נאומו של חסן נסראללה לציון יום השנה השמיני למלחמת לבנון השנייה, כפי ששודר בערוץ אל-מנאר, 15 באוגוסט, 2014.
- 14 עומר עינב, "הבעיה שהיא גם פתרון: הפחדים הלבנוניים בשירות חזבאללה", **מבט על**, גיליון 642, (2014).
- 15 "Riyadh confirms military aid halt to Lebanon," *Al Arabiya (English)*, February 22, 2016, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2016/02/22/Riyadh-reaffirms-support-to-Lebanon-despite-military-aid-halt.html>
- 16 בנדטה ברטי ודיוויד לי, "לבנון ובית הדין המיוחד של האו"ם: בין (חוסר-) מחויבות ל(חוסר-) יציבות?", **עדכן אסטרטגי**, כרך 17, גיליון 1 (2014).
- 17 איל זיסר, "המעורבות האיראנית: שורשיה, מהלכה ויעדיה", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 3, גיליון 1 (2011), עמ' 5.
- 18 ראו ראיון שקיים נעים קאסם, סגנו של נסראללה, עם כתב אמריקאי בשנים שבהן נראה היה לחזבאללה כי מתפתחת מגמה שלפיה הופך הארגון ללגיטימי בעיניים מערביות: Borzou Daragahi, "Lebanon's Hezbollah savors increasing legitimacy," *Los Angeles Times*, April 13, 2009, <http://articles.latimes.com/2009/apr/13/world/fg-lebanon-hezbollah13>

- 19 בנדטה ברטי, יורם שוייצר, "ההכרזה על חזבאללה כארגון טרור: השפעה פוליטית, כלכלית וצבאית", **מבט על**, גיליון 451, (2013), עמ' 2.
- 20 העורך הראשי של העיתון 'אל-אחבאר' המקורב לחזבאללה חשף כי בין רוסיה וחזבאללה מתקיימים מזה חודשים ארוכים דיונים חשאיים. "דיווח: חיזבאללה תצטרף לברית בין רוסיה לסוריה", **מעריב**, 26 בספטמבר 2015. ראו גם התייחסות מפקדים בחזבאללה לאמצעי לחימה מתקדמים שקיבלו מהרוסים:
- "Russia Is Arming Hezbollah, Say Two of the Group's Field Commanders," *The Daily Beast*, November 11, 2016, <http://www.thedailybeast.com/articles/2016/01/11/russia-is-arming-hezbollah-say-two-of-the-group-s-field-commanders.html>
- 21 Shahram Chubin, *Iran's National Security Policy* (New York: Carnegie, 1994), pp. 3–16.
- Ahmed Hashim, "Iran's Military Situation", in: *Iran's Strategic Intentions and capabilities*, ed. Patrick Clawson, Washington D.C, 1994.)
- 22 Matthew Levitt, "The Middle East after the Iran Nuclear Deal: Hezbollah," Council on Foreign Relations, *Washington Institute* (September 7, 2015).
- 23 Ali Alfoneh, "Hezbollah Fatalities in the Syrian War," *Washington Institute* (February 22, 2016).
- 24 דוגמה לכך בראיון שנערך עם השייח סובחי אל-טופיילי, מזכ"ל חזבאללה בעבר: Al-Tufayli: "Hezbollah and Iran are Mercenaries for Russia," *A-sharq Al-Awsat*, February 29, 2016.
- 25 **"חזבאללה" – דיוקנו של ארגון טרור שיעי חובק עולם, הפועל בחסות איראנית ובתמיכה סורית, המרכז למורשת המודיעין (מל"מ), מרכז המידע למודיעין ולטרור, מארס 2003.**
- 26 ראו: Matthew Levitt
- 27 Matthew Levitt, "The Crackdown on Hezbollah's Financing Network," *Policy Analysis*, *Washington Institute*, (January 27, 2016).
- 28 Jean-Loup Samaan, "From War to Deterrence? Israel-Hezbollah Conflict since 2006," in: *Israel and Hezbollah: Cautious Stability*, ed. Bullock Grant (Nova Science Publishers, 2014).
- 29 עמוס הראל, "צה"ל משנה גישה: חיזבאללה אינו ארגון גרילה אלה צבא", **הארץ**, 4 במארס 2016.